

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Психолого-педагогічний факультет

Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Василюк Т. Г.

«___» _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____

«___» _____ 20__ р.

**РОБОТА З ДІТЬМИ ВУЛИЦІ ЯК НАПРЯМ МОБІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ГІМНАЗІЇ**

Кваліфікаційна робота
студентки гр. ЗСПм-23
спеціальності 011 Освітні,
педагогічні науки
освітньо-професійна програма
«Соціально-педагогічна робота
з дітьми та молоддю»

Шелудякової Наталії Андріївни

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук,

доцент Размолодчикова І. В.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ЄКТС _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

Кривий Ріг - 2024

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Шелудякова Наталія Андріївна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)_____

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Захист кваліфікаційної роботи відбудеться «14» грудня 2024 року о 9.00 годині на засіданні екзаменаційної комісії з атестації здобувачів вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні педагогічні науки, освітньо-професійної програми «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю».

Адреса: Навчальний корпус № 4 Криворізького державного педагогічного університету, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, пр. Університетський.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Размолодчикова Іванна Вікторівна, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету.

Рецензент: в.о. завідувача кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, к. пед. н., доцент Василюк Тамара Григорівна

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ДІТИ ВУЛИЦІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ	7
1.1. Аналіз проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі.....	7
1.2. Соціальна робота як напрям боротьби з деприваціями.....	9
Висновки до розділу 1.....	15
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ВУЛИЦІ	16
2.1. Етапи соціалізації «дітей вулиці».....	16
2.2. Робота з сім'єю, як об'єктом діяльності соціального педагога задля запобігання виходу дітей на вулицю.....	23
Висновки до розділу 2.....	28
РОЗДІЛ 3. КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ ...29	29
3.1. Спілкування як інструмент роботи фахівця соціономічної сфери.....	29
3.2. Нормативно-правова база у роботі з дітьми вулиці.....	35
3.3. Інформування дітей про їх права як умова запобігання явища «діти вулиці».....	37
Висновки до розділу 3.....	39
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41

ВСТУП

Актуальність дослідження. Безпритульність і бездоглядність дітей – це проблема, яка широко розглядається на всіх рівнях, і станом на сьогодні вважається однією з найсерйозніших проблем у сфері дотримання прав дітей в Україні. А відтак, вирішення цієї проблеми є однією з найголовніших в державі.

Зрозуміло, що без реформування нормативно-правової бази забезпечення прав дітей неможливе. Саме тому захист прав безпритульних і бездоглядних дітей, яких називають «дітьми вулиці» - це, перш за все, відповідальність законотворців і посадовців.

Станом на сьогодні (2024 рік) в Україні не існує статистичних даних стосовно кількості безпритульних дітей. Однак, ми можемо сміливо стверджувати, що події, які розгортаються в нашій державі в останні два роки сприяли збільшенню кількості дітей цієї категорії.

Діти вулиці знаходяться у зоні ризику, вони постійно переживають приниження, тому вони потребують вирішення своїх проблем засобом налагодження низки соціальних послуг, які їм можуть надати фахівці соціономічної сфери (соціальні робітники, соціальні педагоги, вихователі, спеціалісти служб у справах дітей) тощо.

Проблеми охорони дитинства у вітчизняній і зарубіжній педагогічній літературі порушують науковці Н. Агаркова, В. Заяць, І. Ковчина, Л. Оліференко, І.П. Клеманович, О. Марцеляк, Є. Червякова та інші.

Актуальність та значущість даної проблематики зумовили вибір теми кваліфікаційного дослідження: «Вулична соціально-педагогічна діяльність в умовах промислового міста»

Мета дослідження. Дослідити важливість соціально-педагогічної діяльності задля попередження явища «діти вулиці».

Завдання дослідження:

- дослідити стан проблеми в психолого-педагогічній та спеціальній літературі;
- визначити умови, що штовхають дітей до проживання на вулиці;
- визначити напрям соціально-педагогічної діяльності з «дітьми вулиці».

Об'єкт дослідження: діти вулиці.

Предмет дослідження: соціально-педагогічні умови забезпечення прав «дітей вулиці».

Методи дослідження. Для досягнення мети та завдань дослідження ми застосовували:

- теоретичні методи, такі як аналіз, класифікація, порівняння, узагальнення, систематизація; та емпіричний метод – спостереження.

Методологічною основою дослідження виступили праці О. Балакірева, Р. Вайноли, Т. Зайцевської, А. Капської, С. Суворова, Т. Семигіної – вітчизняних науковців, які зробили вагомий внесок в технології здійснення вуличної соціальної роботи на теренах України.

Практичне значення роботи полягає в дослідженні проблеми безпритульності та бездоглядності дітей, які в силу тих чи інших причин стали «дітьми вулиці».

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, жовтень-листопад 2024 року та були представлені на III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку наукових досліджень» (17-19 жовтня 2024 р.) Бостон, США. 2024, статтею «Вулична соціально-педагогічна діяльність фахівця соціономічної сфери в умовах промислового міста», стор. 315-324.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підпунктів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (32 позиції).

РОЗДІЛ 1. ДІТИ ВУЛИЦІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

1.1. Аналіз проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі

Діти вулиці є серйозною соціальною проблемою не тільки в Україні, але й в усьому світі. Задля того, щоб змінити цю ситуацію, спочатку необхідно визнати, що це дійсно є глобальною проблемою.

За даними ЮНІСЕФ у світі налічується десятки мільйонів безпритульних дітей. Сумним є той факт, що більшість із цих дітей зробили вулицю своїм домом, бо саме тут вони проводять більшість часу.

Наукові джерела (Giddens) засвідчують, що нажаль, велика кількість людей у сучасному світі сприймає дитинство як процес, під час якого діти дорослішають. Але ж дитинство, це вік який включає зміст соціальних і структурних позицій в спільноті, де росте дитина.

Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи, за редакцією Л. Лохвицької тлумачить дитинство як: «... період онтогенетичного розвитку, динамічне соціальне утворення у межах вікового періоду людини від народження до повноліття, для якого характерні специфічні ознаки, має власну субкультуру та побудоване на особливих соціальних зв'язках і взаєминах» [27, с. 51].

Відтак, нам зрозуміло, що станом на сьогодні дитинство – це універсальні соціальні зв'язки, які вибудовуються у спілкуванні з соціумом та залежать від досвіду, який дитина отримує в суспільстві.

Можна сміливо стверджувати, що діти є активними учасниками будівництва власного життя, але стосується лише тих дітей, які проживають в благополучних сім'ях. Якщо ми говоримо про дітей, які не з власної волі опинилися на вулиці і їх у суспільстві прийнято називати «діти вулиці», то в

цьому випадку мова йде за постійну спробу і боротьбу виживати, адже життя дітей вулиці – це постійна боротьба.

Життєва ситуація дітей вулиці сповнена труднощів. Досить часто їх життя пов'язане з насильством, зловживанням наркотиками, злочинністю, хворобами та проституцією.

У наукових джерелах читаємо: «Діти вулиці – street children – діти, які за законом не визнані як такі, що позбавлені батьківського піклування, але фактично можуть бути визнані сиротами (соціальне сирітство), оскільки батьки з певних причин належним чином не займаються їхнім вихованням» [27, с. 54].

До дітей вулиці відносять:

Рис. 1. Перелік дітей вулиці

У 2001 році ЮНІСЕФ визначено дитину вулиці як хлопчика або дівчинку, які не досягли повноліття, і для кого вулиця стала їх звичним місцем проживання та /або джерелом існування. Це зазвичай та дитина, яка недостатньо захищена. Зрозуміло, що такі діти залишили свій дім та віддали перевагу життю на вулиці. І вулиця стає для них не тільки домівкою, але й

джерелом існування. І зрозуміло, що за дитину, яка опинилася на вулиці, вулиця відповідальності не несе. Такі діти надані самі собі. Вони самі опікуються власним життям. Дбають, що одягти, що поїсти, чим займатися. Ці діти живуть і сплять на вулиці. Вулиця є їх домівкою.

Існують різні погляди на глобальну проблему дітей вулиці – тому вона є важливою і актуальною, адже це проблема яка торкається майже всіх країн світу. Бо діти вулиці, або як їх ще називають «вуличні діти» існують не дивлячись на культурні та економічні відмінності країн. Це явище стало світовим.

Вивчення спеціальної літератури з даної проблеми засвідчує, що походження дітей вулиці є явищем, яке вирізняється подібністю й однаковістю у всіх країнах. Незважаючи на те, що існують різні підходи й погляди на боротьбу з цим явищем.

Станом на сьогодні робота соціального педагога з дітьми вулиці стикається з великою кількістю невирішених проблем. Адже досить часто знайти таких дітей і налагодити роботу з ними просто не можливо. Тому соціальним педагогам як і соціальним працівникам доводиться докладати масу зусиль, але проблема залишається серйозною й мало дослідженою.

1.2. Соціальна робота як напрям боротьби з девіантністю і делінквентністю

Дефініції «делінквенність» і «девіантність» відносяться до царини психології розвитку. Тому спробуємо спочатку розібратися в термінології.

Психологія розвитку – це наукова течія, яка досліджує нормальні шляхи формування стабільних паттернів поведінкових впродовж життя людини, але особлива увага приділяється саме дітям та підліткам.

Властивості особисті – це стійкі паттерни поведінки. Ці особливості у розвитку дітей і підлітків досліджували психологічні школи Зигмунда Фрейда, Еріка Еріксона, Жана Піаже та інших.

У спеціальній літературі, читаємо : «Паттерн – (модель, зразок) – значення передається словами «шаблон», «система», «структура», «принцип», «модель». За змістом цей термін подібний до терміна «характер» [11].

Для нас є близькою позиція Еріка Еріксона, який довів, що розвиток особистості характеризується психологічними процесами, у яких досить важливими виступають як внутрішні, так і зовнішні, які ще називають соціальними психологічними факторами.

Учений авторитетно доводить, що зміни в розвитку особистості відбуваються протягом всього життя. Але варто пам'ятати, що вони підлягають впливу певних факторів, які тісно взаємопов'язані між собою, це:

- фізичні та біологічні сторони розвитку індивідуума;
- історія розвитку особистості та її життєві обставини;
- історичні, культурні та конкретно соціальні сутнісні сили, які

супроводжують людину протягом усього її життя.

Якщо ми задаємося питанням: «Чому саме на підлітковий вік припадає найбільша кількість випадків, коли діти полишають домівки і йдуть проживати на вулицю?». То відповідь на це питання буде такою. Саме підлітковий вік характеризується тим, що під час нього відбуваються найскладніші зміни в організмі. І саме цей вік вважають найскладнішим в усьому світі.

Схарактеризуємо основні зміни, які відбуваються в підлітковому віці, і відобразимо їх у таблиці.

Табл. 1.1.

Основні зміни підліткового віку

Зміна	Характеристика
<i>Фізичні зміни</i>	У цей період активно дозрівають статеві органи, відбувається період стрімкого дорослішання, з'являються вторинні статеві ознаки
<i>Когнітивні зміни</i>	З'являються здатності до логічного мислення,
Соціальні зміни	У цей час відбувається відокремлення дітей від батьків. У формується індивідуальність. Цей період характеризується також що підлітки не бояться експериментувати, приміряючи на різноманітні соціальні ролі. Саме у цей період відбувається по вони не бояться демонструвати девіантну поведінку.

Соціальна робота здійснюється задля покращення умов для людей, які страждають від соціальної депривації. Використовуючи кращі зразки соціальних систем і теорій поведінки людини, соціальна робота бере участь у взаємодії між людьми та їх середовищем. І дотримання принципу прав людини, тобто принципу соціальної справедливості на цьому етапі є фундаментальним поняттям, яким послуговуються соціальні педагоги та соціальні працівники.

Професія соціального працівника спрямована на вирішення проблем, що стосуються людських відносин, соціальних запитів, забезпечення рівних можливостей для людей та покращення їх добробуту.

Це робота, яка спрямована на подолання несправедливості, яка існує в будь якому суспільстві. Саме тому фахівець соціономічної сфери повинен володіти великим спектром різноманітних технік і навичок, адже це

діяльність, яка передбачає консультування, допомогу, реабілітацію, надання різноманітних послуг соціально-економічного напрямку та захисту.

Оскільки функціональні обов'язки соціального педагога передбачають розв'язання найрізноманітніших питань, фахівець даного напрямку повинен володіти механізмами навіювання. Цей механізм в науці називають «сугестією». І він передбачає вплив на психічну сферу людини.

Сугестія (навіювання) вважають одним із найефективніших механізмів соціалізації підростаючого покоління. І майже завжди воно нерозривно пов'язане з іншими механізмами соціалізації підростаючих поколінь.

В. Панок наголошує, що: «Робота соціального педагога навчального закладу в галузі захисту прав дітей, учнів, студентів, вихованців є чи не найважливішою з усіх напрямів. Про це свідчать результати щорічного моніторингу діяльності психологічної служби, який здійснюється науковими центрами» [17, с. 4].

Стосовно дітей вулиці робота фахівця соціономічної сфери спрямована, перш за все, на їх виявлення та захист. Адже більшість дітей, які опинилися на вулиці походять із соціально не благополучних сімей. Фахівці соціономічної сфери працюють з дітьми вулиці, які потребують допомоги, і надають їм послуги, які забезпечують права дітей. Діти вулиці – це діти, які відносяться до вразливої групи.

У науковій літературі знаходимо визначення: «Вразливі групи – групи людей, що зазнають чи можуть зазнати негативних впливів соціальних, економічних, екологічних чинників або захворіти» [22, с. 275].

Стосовно дітей, які живуть і працюють на вулиці Дитячий фонд ООН ЮНІСЕФ керується такими дефініціями. До дітей вулиці належать:

- діти, які в силу різних обставин не проживають з власними родинами, не спілкуються з ними;
- діти, які проживають у покинутих забудовах, схованках, сховищах, не мають постійного житла, кожного дня ночують у новому місці;

- діти, першочерговими потребами яких є пошук житла та фізичне виживання на вулиці;
- діти, які через бідність власної сім'ї вимушені більшу частину дня і ночі проводити на вулиці;
- діти, які виховувалися в притулках і через різні обставини покинули їх;
- діти, які не контактують із власними сім'ями, і проживають у тимчасових приміщеннях;
- діти, які проживають на вулиці, або більшість свого часу проводять на ній, але все ж підтримують контакти з родиною;
- діти, які формально числяться у притулку, але насправді втекли з них і їх домівкою є вулиця.

Першочерговою потребою цих дітей є бажання фізично вижити і знайти помешкання для ночівлі.

Найчастіше серед дітей вулиці ми зустрічаємо:

- дітей та молодь, які практикують не захищені статеві стосунки;
- дітей, яких примушують займатися сексом;
- хлопчики та дівчатка, яких примушують до комерційного сексу.

Дослідження, які проводяться різними фахівцями засвідчують, що дітям вулиці властиво:

- вести аморально-нездоровий спосіб життя, в силу власної необізнаності;
- вживати наркотичні засоби, в тому числі й ін'єкційні;
- рано вступати в сексуальні стосунки (порівняно зі своїми однолітками), саме тому що для таких дітей секс виступає своєрідним засобом розслаблення.

Практика та досвід засвідчують, що у «дітей вулиці» майже завжди трагічна доля. Оскільки з дитинства ці діти опиняються на вулиці – вони часто хворіють. Їхнім лікуванням ніхто не переймається. Відтак серед цієї

категорії ми виділяємо найбільше осіб, що хворіють на туберкульоз, СНІД, найрізноманітніші венеричні захворювання. Достеменної статистики не існує, але зрозуміло, що досить часто ці діти помирають від передозування наркотиками та іншими психотропними речовинами.

Вулиця для цих дітей – це звичне місце проживання. Для них жебракувати і красти – це спосіб вижити і протриматися ще один день. Такі діти не будують планів на майбутнє. Вони живуть «одним днем». Зрозуміло, що всі вони потребують соціально-психологічної допомоги, але після життя на вулиці їм дуже складно адаптуватися і повертатися до нормального життя. І в цьому винні не лише самі діти. Дуже часто ми – дорослі проявляємо байдужість, коли стикаємося з такими дітьми.

У місті Кривий Ріг ведеться цілеспрямована і систематична робота по подоланню явища «діти вулиці». В кожному районі працює Служба у справах дітей. Ці служби активно взаємодіють з ювенальною превенцією та поліцією міста. Регулярно проводяться рейди по виявленню «дітей вулиці». Також до цієї роботи залучаються волонтери, тому що вони серед безпритульних дітей користуються більшою довірою аніж поліцейські та працівники служб.

На жаль, мусимо констатувати, що станом на сьогодні в Україні актуальним залишається і соціальне сирітство, і з початком широмасштабного вторгнення ця статистика тільки збільшилася.

Варто зазначити, що у юридичному плані визначення поняття дитячої безпритульності, а в нашому випадку, це саме «діти вулиці» вперше було означено в Законі України «Про охорону дитинства».

Варто пам'ятати, що у разі організації профілактично-корекційної роботи із запобігання проявів , коли діти йдуть на вулицю, соціальному педагогові варто обирати відповідні стимулювальні заходи. Ці заходи здатні стати тим гальмом, яке притупить прояви небажаної поведінки і убезпечить дітей від втечі на вулицю.

Висновки до розділу 1

Станом на сьогодні основними клієнтами для фахівців соціономічної сфери, які опікуються вуличною роботою є безпритульні та бездоглядні діти, які вимушені жити на вулиці, і для яких вулиця стала місцем проживання, існування та заробітку.

Станом на 2015 рік в Україні вулична соціальна робота, в основному, здійснювалася переважно центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та громадськими організаціями.

Основним завданням фахівців соціономічної сфери, які здійснюють вуличну соціальну роботу є виявлення клієнтів, які потребують допомоги, встановлення з ними контакту задля надання підтримки та допомоги.

РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З «ДІТЬМИ ВУЛИЦЬ»

2.1. Етапи соціалізації «дітей вулиці»

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери читаємо: «Технологія соціально-педагогічної роботи – це практична діяльність соціального педагога (соціального працівника), для якої характерна раціональна послідовність використання різних методів і засобів з метою досягнення якісних результатів» [11, с. 513]

Сучасність характеризується зацікавленістю науковців до проблеми дитячої безпритульності. Дослідження науковців доводять, що бідність емоцій в дитинстві, недостача чуттєвого досвіду, неглибокі душевні зв'язки з батьками, або людьми, що їх замінюють негативно впливають на розвиток дитини, і в подальшому є велика вірогідність, що така дитина стане тою, кого називають «діти вулиці».

Л. Адаменко пише: «Відомо, що саме в процесі набуття досвіду спілкування з іншими людьми закладаються основи моральних якостей особистості. Накопичення проблем у вихованні дитини проявляється в агресивності, пасивності, егоїзмі, неконтактності. Таким дітям важко організувати спільну діяльність з однолітками і, як правило, вони потрапляють до групи ризику» [1, с. 4].

Перш ніж перейти до безпосереднього висвітлення теми данного пункту зупинимося на визначеннях.

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери, читаємо: «Соціалізація – процес входження людини в суспільство разом із її соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот...» [11, с. 79.].

Соціальна педагогіка як наука характеризується стрімким розвитком, а відтак її суттєвою ознакою виступає процес технологізації. Процес

технологізації є актуальним нововведенням, але його упровадження вимагає від фахівця соціономічної сфери дотримання певних етапів та послідовності.

М. Чепіль дає таке визначення: «Педагогічні технології – галузь педагогіки, зосереджена на вивченні взаємодії учасників педагогічного процесу і розробленні інструментарію з метою її оптимізації» [28, с. 8].

Н. Заверико авторитетно доводить, що «Соціально-педагогічна технологія – це спосіб взаємодії фахівця з дитиною, спрямований на досягнення ефективної соціалізації особистості і створення умов для цього» [11].

Процес соціалізації «дітей вулиці» згідно з визначенням Е. Еріксона суттєво відрізняється від процесу соціалізації дітей, які ростуть і розвиваються в нормальних родинах. Згідно Е. Еріксону існує п'ять етапів соціалізації.

Перший етап характеризується тим, що немовля доглядають. Дитя знаходиться під постійною опікою дорослих. Відповідно у дитини формується почуття захищеності, між ним і батьками встановлюються довірливі відносини. Якщо дитина почувається в безпеці, вона менше плаче і нервується. Це все є свідченням того, що дитина змогла подолати кризу. Стосовно «дітей вулиці» Еріксон стверджує, що саме на цьому першому етапі у дітей, які народилися і зростали в кризових сім'ях, з'являлося почуття недовіри і тривоги.

Другий етап характеризується тим, що під час нього дитина активно починає розширювати власні знання про світ, вона навчається розмовляти, робить перші кроки, навчається рухатися, і саме в цей період вона характеризується прагненням до самостійності.

Цей етап науковці вважають надзвичайно важливим, тоді як у кризових сім'ях, цей етап зовсім не сприяє соціалізації дитини, оскільки під час нього не відбувається позитивна соціалізація, відповідно дитина до третього етапу переходить абсолютно не підготовленою.

Третій етап у процесі соціалізації – це етап, коли дитина з типової родини засвоює правила поведінки в суспільстві, які ще називають стереотипами суспільно прийнятної поведінки. Цей етап припадає на вік 5-6 років. Дитина активно рухається, стає досить допитливою, проявляє фантазію, уяву, суперництво. Кризові сім'ї не приділяють належної уваги вихованню і розвитку своєї дитини, тому в такій родині з великою долею вірогідності може виховуватися майбутнє «дитя вулиці».

Четвертий етап у процесі соціалізації припадає на період молодшого шкільного віку. У цей вік дітям притаманно те, що вони починають ходити до школи. Це період молодшого шкільного віку. Коли най значимішою фігурою стає постать першого вчителя. В цей час діти вчаться бути організованими, працювати в команді, виконувати доручення вчителя, індивідуальні завдання. Вони вчаться налагоджувати взаємодію з однолітками, вчителем, батьками. Діти вчаться виконувати різноманітні соціальні ролі дитина, учень, помічник вчителя тощо. Цей етап характеризується розвитком упевненості у власних здібностях і силах. У випадку, якщо дитина не пододала цю сходинку (кризу) є вірогідність того, що вона буде відчувати себе не зовсім повноцінною, а це саме той бар'єр, не здолавши який, дитина може опинитися на вулиці.

П'ятий етап характеризується тим, що під час нього відбувається становлення індивідуальності, бо п'ятий етап припадає на підлітково-юнацький вік. Цей час характеризується появою перших активних статевих потягів, відповідно він є часом, коли підлітки шукають своїх перших партнерів для інтиму. Також для цього періоду характерним є те, що під час нього підлітки намагаються знайти сенс життя, вони знаходяться в активному пошуку власного місця в цьому житті, обираючи навчальні заклади, майбутнє місце роботи тощо. У цей час батькам, або особам, що їх замінюють, надзвичайно важливо підтримувати дитину, оскільки невдачі в одній із сфер, можуть негативно впливати на всі інші починання. Відповідно,

якщо ми говоримо про дитину із кризової родини, то про підтримку і допомоги говорити не варто. У таких сім'ях на це взагалі не звертають уваги.

Отже, якщо ми говоримо про сім'ю як соціальний інститут, то відносно «дітей вулиці» це інститут не працює. Інші агенти соціалізації, якими є навчальний заклад, родина, робота не мають такого впливу, який має вулиця, і тому саме вулиця є тим домінуючим фактором, який займає лідерську позицію і виступає у ролі активного агента соціалізації для цієї категорії дітей.

Отже, у роботі з «дітьми вулиці» фахівець соціономічної сфери повинен керуватися двома найголовнішими принципами. Перший полягає в тому, що ми повинні дотримуватися інтересів дитини, яка опинилася на вулиці. А це, в першу чергу, означає, що якщо виникають будь які спірні питання, то ми завжди приймаємо бік дитини. Другий принцип – це принцип добровільності. Завжди пам'ятаємо, що не можливо насильно повернути дитину вулиці в нормальне середовище (життя). Для цього повинно бути перш за все, її власне бажання. А відтак, приступаючи до надання допомоги такій дитині, фахівець повинен вступити з нею у вербальний контакт. Це означає, що дитина повинна надати нам свою згоду на співпрацю, в іншому випадку ми виступаємо лише в ролі спостерігачів.

Стосовно «дітей вулиці» у своїй діяльності ми працюємо за п'ятьма напрямками, який відображаємо на рисунку 2.

Напрями соціально-педагогічної роботи з «дітьми вулиці»

Рис. 2. Напрями соціально-педагогічної роботи з «дітьми вулиці»

Зупинимося докладніше на кожному із напрямків і схарактеризуємо його.

Профілактична робота – перший напрямок, передбачає те, що дитина на цьому етапі знаходиться у постійному пошуку, вона продумує свій вихід на вулицю і в цьому вбачає певні перспективи свого існування. На цій стадії фахівцеві соціономічної сфери варто звернути увагу на запобігання конфліктів у сім'ї, проведення відповідної роботи з педагогами, батьками, дитиною, її найближчим оточенням задля забезпечення її від невірного кроку. Успіхом роботи буде вважатися те, що соціально-педагогічне консультування (профілактична робота) дали позитивні результати і дитина перестала розглядати вулицю як варіант вирішення власних проблем.

Другий напрямок характеризується тим, що під час нього відбувається стадія дії і післядії. Це означає, що не дивлячись на всі старання соціального працівника, дитина все ж пішла на вулицю. Вулиця стала місцем її мешкання., але соціальний працівник вживає певних заходів аби збудити в дитини бажання повернутися в рідну домівку. Цей напрямок стосується тих

дітей, які залишили сім'ю через конфлікти в школі, з ровесниками або ж з батьками.

Подолання невизначеності – це третій напрямок, під час якого дитина проживаючи на вулиці навіть не розглядає можливості повернення додому. Її цілком влаштовує такий спосіб життя. І саме на цьому етапі ми повинні докласти максимум зусиль задля пробудження в дитини бажання змінити власну долю на краще. Під час цього етапу ми спілкуємося не лише з дитиною, але й з її родичами, близькими, друзями, людьми, які мають авторитет для дитини і можуть примусити задуматися її стосовно своєї подальшої долі і життєвого шляху.

На четвертому етапі ми працюємо над закріпленням дитини за певним соціальним інститутом. Це етап роздумів і підготовки. Якщо на цьому етапі нам вдалося пробудити інтерес дитини змінити спосіб життя – це досягнення. Ми можемо говорити про те, що мета нашої діяльності з повернення дитини до нормального життя майже виконана.

І останній – п'ятий напрямок – це соціальний супровід «дитини вулиці», коли дитина вже повернулася додому, до сім'ї, або установи, в якій навчалася і спроможна розпочати самостійне життя. На цьому етапі від соціального працівника вимагається максимум уваги, адже цей період для дитини є досить складним емоційно, тому соціальний супровід вимагає застосування всіх засобів, методів і форм роботи, аби дитина почувалася комфортно і в неї не виникало думок про повернення на вулицю.

Стосовно нашого міста, то ми констатуємо, що в місті Кривому Розі постійно проводяться організаційно-профілактичні заходи, спрямовані на запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності, попередження правопорушень серед дітей.

Упродовж 2023 року службами у справах дітей спільно з підрозділами ювенальної превенції територіальних відділень поліції проведено 919 профілактичних рейдових заходів «Діти вулиці» (940 рейдів – у 2022 році),

під час проведення яких було виявлено (вилучено) 217 дітей (у 2022 році – 136 дітей), з них:

- учнів шкіл – 65 (у 2022 році- 34);
- учнів професійно-технічних навчальних закладів, студентів технікумів, ВУЗів – 140 (у 2022 році – 90);
- дітей дошкільного віку – 8 (у 2022 році – 8);
- тих, які не навчаються і не працюють – 4 (у 2022 році – 4).

По районах міста ситуація розподілена таким чином:

Район	Кількість проведених рейдів		Кількість виявлених дітей	
	2022 рік	2023 рік	2022 рік	2023 рік
Тернівський	60	100	5	8
Покровський	184	128	2	9
Саксаганський	223	176	57	99
Довгинцівський	23	62	4	19
Металургійний	155	159	27	32
Центрально-Міський	170	180	15	18
Інгулецький	125	114	26	32
По місту	940	919	136	217

Причини затримання (вилучення) дітей у ході рейдів:

- бездоглядність – 21;
- самовільне залишення місця проживання – 10;
- знайдені, підкинуті (за Актами районних відділень поліції) – 17;

- розпивання алкогольних напоїв, тютюнопаління – 169 (67 розпивали алкогольні напої, 102 – курили).

За результатами проведених рейдів:

- 19 дітей влаштовано до центрів соціально-психологічної реабілітації дітей міста;
- 16 дітей влаштовано до закладів охорони здоров'я;
- 13 дітей повернено у сім'ї.

2.2. Робота з сім'єю, як об'єктом діяльності соціального педагога задля запобігання виходу дітей на вулицю

Опрацювання спеціальної наукової літератури дає можливість стверджувати, що сім'я є тим осередком, який за рівнем довіри посідає одне з перших місць серед великої кількості соціальних інститутів сучасності.

Соціально-економічна ситуація в сучасній Україні, на жаль, негативно впливає на сімейні відносини, і цей соціальний інститут як і багато інших перебуває у кризовій ситуації. Зрозуміло, що від цього страждають і дорослі члени родини і діти, але діти є більш вразливою категорією, бо їх розвиток і виховання напряму залежать від старших членів родини. І якщо батьки не належно виконують свої функціональні обов'язки, дитина відчуваючи себе не потрібною, йде туди, як на її думку, її зрозуміють і підтримають...

Як ми уже наголошували, діти опиняються на вулиці через багато різноманітних несприятливих умов, але на нашу думку однією з головних є несприйняття і нерозуміння дитини в сім'ї.

Жорстоке поводження з дітьми в сім'ї, насильство над нею, змушує дитину шукати прихисток в іншому місці і вона йде на вулицю.

Попередження насильства над дітьми в сім'ї є соціальною проблемою. І попереджати цю проблему набагато легше ніж потім боротися з нею. Тому, на нашу суб'єктивну думку, роботу з попередження не відповідного

ставлення батьків до дітей варто розпочинати ще до того, як дитина народиться. З молодими сім'ями, які планують народити дитину варто проводити навчально-роз'яснювальні тренінги. І розпочинати варто з того, що власну дитину ми любимо за те, що вона наша дитина, а не за те, що вона гарно навчається, має відмінну поведінку, та охайною повертається з дитячого садочка або школи.

До засобів такої роботи можна віднести:

- систему клубів, гуртків тощо;
- розповсюдження інформації про важливість виховання дитини в родині;
- науково-інформаційні передачі на телебаченні та в засобах масової інформації, стосовно стереотипів виховання;
- виключення передач на телебаченні, які пропагують насильство та агресію;
- просвітницька діяльність серед дітей та підлітків із залученням християнської моралі та етики, заснованої на традиціях українців.

З народженням дитини життя сім'ї змінюється, звичний ритм життя порушується, тому що дитина забирає на себе всю увагу. Вона маленька і потребує підвищеної уваги і турботи. Цей час характеризується тим, що багато сімей розпадаються, тому під час тренінгів варто наголошувати на цьому аспекті.

Всі батьки мріють, щоб їх дитина була слухняною, чемною, вродливою, успішною, щоб вона володіла тільки позитивними якостями, але такого не буває. Щоб дитина стала такою потрібно максимум часу і зусиль приділяти їй навчанню і вихованню. Виховання дитини справа дуже не легка! А в наш час і поготів виховання підростаючого покоління вимагає нових підходів і знань як від батьків, так і від вчителів і тих, хто безпосередньо стикається з дітьми в закладах освіти і розвитку.

Нам імпонує думка І. Беха, який приділяє досить важливу увагу саме особистісно орієнтованому вихованню автор стверджує, що: «Особистісно орієнтоване виховання – це виховання у дитини переживань (як активних, пристрасних внутрішніх дій) стосовно світу людей і світу природи, позаяк тільки те, що емоційно пережите особистістю, стає її ціннісно смисловим надбанням» [6, с. 4].

Науковець авторитетно доводить, що дитина здатна освоїти соціокультурний світ лише за умови, якщо вона це все буде самостійно переживати, бо через саморозвиток відбувається самовизначення особистості дитини і вона засвоює соціокультурні надбання суспільства, в якому живе.

Щоб дитина не опинилася на вулиці і не поповнила собою ряди тих, кого називають «діти вулиці» батьки з перших днів життя дитини повинні застосовувати відносно дитини «ефект присутності». Його сутність полягає в тому, що дитина повинна постійно відчувати духовну близькість з батьками, або особами, що їх замінюють. Адже, саме батьки виступають носіями всього першого з чим стикається дитина. Саме батьки є носіями життєвого досвіду дитини, тими, хто долучає її до соціального світу.

Ефект присутності з перших хвилин життя дитина відчуває через стосунки з батьками, і цей ефект відбувається не лише зовнішньо, а й внутрішньо. Науковці стверджують, що цей процес триває протягом усього життя.

Саме батьки є першими вихователями дитини, бо вони володіють життєвим досвідом, культурними надбаннями, мають певний соціальний статус. Але з приходом у сім'ю дитини цей світ для батьків змінюється. Батьки розкривають раніше не розкриті боки свого батьківського хисту і таланту, вони виходять за межі власних можливостей у бажанні зберегти і розвинути свою дитину.

Це поняття в науковий обіг ввів учений М. Снайдер. Він зауважував, що «Присутність – це сприйнятливість до можливості спроби виразити самого себе у дитині в кожний конкретний момент» [6, 139].

Присутність батьків у житті дитини – це постійний контакт з нею, як емоційний так і фізичний. Ми ж розуміємо, що там, де дитині затишно і комфортно, де вона відчуває повагу і любов, де до неї ставляться з розумінням, терпінням – з такої сім'ї дитина не втікає на вулицю.

Причиною, яка штовхає дитину до проживання на вулиці, досить часто виступає так звана батьківська безпорадність. Коли батьки не долучаються до розвитку дитини, не цікавляться тим, що дитині в даний момент потрібно, її внутрішній світ, емоційний розвиток знаходяться поза їх увагою, така дитина опиняється на вулиці. А це загрожує її фізичному, психологічному та емоційному здоров'ю.

О. Вовчик-Блакитна зазначає, що: «Продовжують знижуватися показники якості життя сучасних дітей, зокрема морально-духовне здоров'я, критеріями якого є вияв гуманного ставлення до предметного світу та світу людей, до самих себе, наявність світлої, оптимістичної картини світу, радісного сприйняття» [8, с. 1].

Зрозуміло, що відповідальність за це, лежить не на дітях, а на дорослих. І чим раніше дорослі це усвідомлять, тим краще буде як дітям, так і суспільству загалом.

І якщо ж все таки так сталося, що дитина віддала перевагу проживанню на вулиці, а не у власній родині – то наша задача полягає в тому, аби як найскоріше повернути її до нормального життя в родину.

Ми повинні пояснити як батькам, так і дитині, що вулиця деструктивно впливає на особистість дитини. Вплив вулиці є руйнівним для психіки дитини і її майбутнього життя.

Задля цього з раннього віку батьки повинні виробляти в своїй дитині стійкі соціальні настанови, а це й необхідність бути постійно поруч,

необхідність відчувати підтримку і допомогу родини, необхідність у проведенні спільних свят та формування здорового способу життя.

Заклади освіти разом з родинами повинні долучатися до роботи з попередження само руйнівної поведінки, а це означає, що необхідно заохочувати дітей та молодь до занять творчістю, спортом, працею. Ця діяльність буде сприяти розвитку дитини, її креативних особистісних установок.

Ми особисто, як фахівці соціономічної сфери, вбачаємо свою місію в тому, щоб виступати для дітей посередниками між ними та дорослими членами суспільства. Адже виступаючи у ролі посередника, ми – соціальні педагоги виступаємо довіреною особою дитини, яка потребує нашої допомоги. Ми маємо доступ до її внутрішнього світу і тому можемо дуже делікатно й обережно супроводжувати її у нелегкій справі пізнання, допомогти розібратися у власному внутрішньому світі, убезпечити від скоєння помилок.

Ми як фахівці, які обізнані із законами психології і педагогіки повинні донести батькам, що стосунки батьків і дітей – це досить специфічні стосунки, які постійно вимагають вдосконалення і розвитку, в залежності від вікових етапів, у яких перебуває ваша дитина. Ставлення батьків до дітей повинно бути цілісним і унікальним. Не забуваємо про те, що дитина не власність, вона народилася у вас, але належить Цілому Світові, і ваша задача полягає в тому, аби розкрити її унікальність і безоцінно сприймати у цьому житті.

Якщо дитина проявляє активну самостійність – у неї формуються воля, виробляється імунітет до різного роду залежностей, вона більш витривала до негативних впливів, які очікують її в суспільстві, дитина виявляється стійкою до поганих звичок і різних спокус.

Отже, тільки системна, систематична і цілеспрямована соціально-виховна робота, щодо роз'яснення і пропагування усвідомленого батьківства,

здатна сприяти ефективному становленню проблеми стосовно попередження дитячої безпритульності і бродяжництва.

Висновки до розділу 2

Отже, «діти вулиці» – це такі діти, які через брак виховання, догляду та піклування з боку батьків і закладу освіти опинилися на вулиці.

Це діти, які з різних, почати не відомих нам, дорослим, причин, займаються бродяжництвом. Для них звично не ночувати в теплих ліжках. Вони віддають перевагу бродяжництву, вживанню психотропних речовин. Такі діти є об'єктами кримінальних структур. Майже завжди вони крадуть або жебракують..

Соціологічні дослідження доводять, що кожна сьома дитина в Україні опинилася на вулиці через насильницькі дії з боку батьків, або осіб, що їх замінюють, порушення її житлових або майнових прав, алкоголізм або наркоманію своїх батьків, через сирітство.

Першочерговою задачею фахівців соціономічної сфери, які надають допомогу «дітям вулиці» є забезпечення цим дітям особистої безпеки. Надання їм медичної допомоги, забезпечення гарантії на гідне життя та навчання, і врешті решт повернення довіри до суспільства, яке в певний час від них просто відвернулося.

Застосування соціально-педагогічних технологій у роботі з «дітьми вулиці» дасть можливість повернути цих дітей до нормального життя, покращити умови їх існування, убезпечити від негативних явищ суспільства.

РОЗДІЛ 3. КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ

3.1. Спілкування як інструмент роботи фахівця соціономічної сфери

Комунікація – це процес передачі певної інформації від однієї особи до іншої. Це один із найважливіших інструментів, яким має послуговуватися соціальний педагог у роботі з дітьми вулиці. Це ключ до розуміння таких дітей, їхнього світу. Це засіб для встановлення довірливих відносин та налагодження стосунків. Засобом спілкування соціальний педагог передає необхідні дітям знання, навчає спілкуючись, а відтак це спілкування повинно бути ефективним і професійним.

Завжди пам'ятаємо про те, що процес спілкування – це двосторонній процес. І він передбачає вміння слухати, чути, повідомляти та обробляти інформацію. Тобто у нашому випадку ми говоримо про обов'язковий зворотній зв'язок.

У роботі з такими дітьми варто використовувати усі канали зв'язку:

- спілкування за допомогою жестів;
- словесне спілкування;
- вербальна комунікація.

Для ефективного спілкування з дітьми вулиці соціальному педагогові важливо ефективно володіти трьома основними засобами вербального спілкування: слухання, говоріння, зворотний зв'язок, які ми подаємо у вигляді рис. 3.

Рис. 3. Основні засоби вербального спілкування

Ці уміння варто розвивати і постійно вдосконалювати. Адже уміння вислухати і почути дитину вулиці – це половина справи, це допоможе фахівцеві зрозуміти інтереси та потреби дитини, а отже і допомогти їй. Уважне слухання запевнює дітей у тому, що вони важливі, що ви вирите в них, і вони мають право бути почутими і зрозумілими.

Коли ми спілкуємося з дітьми вулиці, коли вони говорять нам про свої проблеми – вони відкриваються нам, а тому почуваються спокійніше і впевненіше.

Досвід роботи з такими дітьми доводить, що вислухати таку дитину інколи важливіше, ніж розповідати їй щось. Уважне і спокійне слухання (у цьому випадку) це побудова конструктивних стосунків і співпраці. Бо уміле слухання передбачає встановлення зворотного контакту з дитиною. З нашого боку – це свідчення того, що ми зацікавлені та робимо все можливе для налагодження довірливих стосунків. Ми не засуджуємо те, про що говорить

дитина, ми її намагаємося зрозуміти і підтримати, адже дуже часто діти не винні в тому, що опинилися на вулиці.

Під час таких бесід варто уникати зорового контакту, якщо ви відчуваєте, що дитині це неприємно, або це може її бентежити. Також дуже важливо не бути розсіяним або не уважним. Дайте зрозуміти дитині, що на даний момент усе про що вона говорить для вас дуже важливе і зрозуміле. Не перебивайте її. Дайте змогу висловитися, дочекайтеся поки дитина сама закінчить говорити, перш ніж почнете робити коментарі. Адже, спілкування, це більше, ніж просто сказані слова. Тут немає дрібниць, важливо все, починаючи з тембру голосу, темпу мови, виразу обличчя тощо.

Під час спілкування з дитиною вулиці дайте їй зрозуміти, що вона особистість, така як інші, варта уваги і підтримки.

Не робіть припущень, чому дитина опинилася на вулиці.

Уникайте засуджень і сприймайте дитину такою як вона є.

Професійно розвинуті розмовні навички – це довірливе спілкування, а воно в свою чергу вимагає використання зрозумілої мови для всіх людей, які спілкуються між собою. Аби діти, з якими ви спілкуєтесь не відчували труднощів у спілкуванні з вами – говоріть зрозумілою для них мовою.

Зрозуміло, що не варто використовувати непристойні слова, якими зачасту користуються діти вулиці, але й оперувати науковими термінами та незрозумілими поняттями у таких ситуаціях не варто. Бо використання незрозумілої мови – це марно витрачений час.

Пам'ятаймо, що говорити варто чітко, зв'язно і розбірливо, використовуючи чіткі вирази й слова. Бажано не відходити від теми обговорення.

Підбадьорюйте дитину, щоб вона розуміла, що вам не байдуже те, про що вона розповідає, кивайте головою, або використовуйте короткі схвальні жести або фрази, як от «так», «хм», «справді» тощо.

Також варто пам'ятати, що ми уникаємо такого собі «підштовхування» дитини, аби вона розповіла нам більше, ніж вона сама хоче сказати. Адже розмова, допомагає лише тоді, коли людина сама готова до розмови.

Кожен має право на повагу, а наша задача полягає в тому, щоб поважати дитину за право мовчати, говорити або не говорити.

Розмовляючи з дитиною не тисніть на неї. Дайте їй зрозуміти, що вона вільна у своєму виборі, і вона не зобов'язана говорити, а ви поважаєте, будь який, її вибір. Не зважаючи ні на що, ви обов'язково будете поруч з нею, і вислухаєте її, як тільки дитина буде готова розповісти вам про свої проблеми.

Для соціального педагога надзвичайно важлива якість – уміти співчувати. Проявляйте співчуття! Давайте зрозуміти дитині, що за будь яких обставин ви її не покинете і не відвернетесь від неї, як це зробили інші. Доведіть, що ви на боці дитини, що ви її розумієте і підтримуєте. Це дозволить пораненій душі пережити негативний досвід і посприє формуванню адекватної поведінки.

Іще одним досить важливим аспектом у налагодженні взаємодії є зворотний зв'язок. Зворотний зв'язок – це двосторонній процес. Під час зворотного зв'язку ми можемо повторювати те, що нам повідомила дитина, при цьому надаючи їй корисні роз'яснення. Це, в свою чергу, дасть право дитині, пояснити нам, якщо ми не правильно їх зрозуміли.

Зворотній зв'язок ефективний у разі, якщо він:

Рис. 4. Ефективний зворотний зв'язок

Невербальне спілкування – це мова нашого тіла. При вмілому використанні, воно також є ефективним у налагодженні взаємодії з дітьми вулиці. Жести, що ми використовуємо, наш зовнішній вигляд, все це може допомогти дитині вулиці довіритися нам, або навпаки – відштовхнути від спілкування. Вираз обличчя, рух тіла, жест, поза, тип одягу - це ті важливі детермінанти, які сприятимуть скороченню дистанції між дитиною вулиці і фахівцем соціономічної сфери.

Невербальне спілкування говорить більше аніж ми можемо сказати словами дитині вулиці. Аби спілкування було ефективним – нам варто бути впевненими, що невербальне і вербальне спілкування передає одну і ту ж інформацію нашому бенефіціару.

Варто зберігати позу, яка буде передавати дитині інформацію про те, що ви на її боці. Наприклад, легкий нахил тіла вперед. Це свідчення того, що ви готові до спілкування і сприйняття інформації від дитини вулиці. Тоді як схрещені на грудях руки і сутулувата постать свідчатиме про відсутність інтересу до ситуації і дитини в цілому. А це в свою чергу може створити перешкоду для вашого вільного спілкування.

Під час спілкування злегка кивайте головою, якщо це доречно. Бо саме цей жест може спонукати дитину продовжувати свою розповідь.

У спілкуванні з дитиною вулиці уникайте неуважності, умійте уважно слухати, щоб не пропустити важливу інформацію. Постійно не нав'язливо спостерігайте за дитиною, адже в будь який момент може настати необхідність змінити стратегію спілкування. Наприклад, дитина може говорити спокійно, і в цей час ви не будете дивитися на неї, а в неї на очах з'являться сльози – це сигнал того, що бесіду варто припинити, або спрямувати в іншому напрямку. У цьому випадку нам слід тактовно запропонувати дитині зупинитися. Почекати, доки вона заспокоїться. Спокій і рівновага дитині для нас в пріоритеті. Звичайно, нам потрібно взяти якомога більше інформації, але не шляхом виривання її з дитячої душі.

Важливу роль відіграє і наш зовнішній вигляд. Мінімальний макіяж, або взагалі його відсутність, простий і зручний одяг і взуття – все це сприятиме налагодженню контакту з дітьми вулиці.

3.2. Нормативно-правова база у роботі з дітьми вулиці

Задля ефективного виконання роботи з дітьми вулиці фахівцеві варто бути обізнаним з нормативно-правовою базою, яка допоможе зрозуміти, як і яким чином забезпечити спектр послуг (економічних, соціальних, громадянських) та сприятиме поліпшенню реалізації цієї діяльності.

Перш за все, у своїй діяльності соціальний педагог керується Конвенцією ООН про права дитини, оскільки саме в цьому документі містяться основні поняття, що регламентують права дитини. Конвенція містить перелік конкретних пропозицій та механізмів захисту прав дітей.

У статті 2 Конвенції ООН читаємо: «...що держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин» [19].

Отже, цей документ явився саме тим нормативно-правовим актом, який: «...узагальнив основні положення захисту прав дітей і розвинув найважливіші тенденції, які закладено в інших нормативно-правових міжнародних документах» [2, с. 10].

Загальна Декларація прав людини наголошує, що всі діти без виключення мають право на допомогу і піклування. Основною тезою Декларації є така: «Кожна дитина має зростати в сімейному колі. Бо саме тут є любов, щастя, порозуміння. І саме сім'я повинна подбати про те, щоб дитина була підготовлена до майбутнього самостійного життя».

Стосовно використовуваних нами нормативно-правових документів України, то те в першу чергу, звичайно Конституція нашої держави, у статті 3 якої зазначено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [20]. У Конституції України визнано право кожної людини бути вільною і рівною у своїх правах і свободах. Кожна людина має право на повагу до його честі і гідності.

Також у своїй професійній діяльності фахівець соціономічної сфери послуговується законами України, які регулюють найважливіші проблеми і

питання життя громадян держави, зокрема ті, які пов'язані з забезпеченням права на соціальний захист.

У Загальнодержавній програмі «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» йдеться про забезпечення оптимального функціонування системи захисту та прав дітей. Дана програма спирається на всі вимоги Конвенції ООН про права дитини. Основними її завданнями передбачено: забезпечити реалізацію державної політики для боротьби із тяжкими захворюваннями, такими як туберкульоз, ВІЛ/СНІД, наркоманія тощо.

Сімейний кодекс України містить інформацію про дотримання прав дітей України та механізми, які допомагають у судовому та позасудовому порядку захистити кожну дитину в нашій державі. Статтею 5 Сімейного кодексу визнається, що наша держава охороняє дитинство, сім'ю, материнство і батьківство, та створює умови для їх повноцінного існування. Також варто наголосити, що особливе місце в Сімейному кодексі України відведено нормі, яка надає право батькам захищати свою дитину. Але, в свою чергу, цей документ містить чіткий механізм, в якому зазначено, що дитину мають захищати від батьків, у разі якщо вони несуть для неї загрозу. Так статтею 164 визначається, що «У разі, коли дії батьків становлять безпосередню загрозу для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування, або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків» [23].

У Законі України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» читаємо: «Бездомність – це соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї жилого приміщення (будинку, квартири, кімнати), яке б вона могла використовувати для проживання/перебування...» [16].

Отже, із опрацьованих документів, ми можемо зробити висновок, що безпритульні діти, це діти, які живуть на вулиці, відповідно вони не мають

постійного місця проживання. Однак, аналізуючи ситуацію, яка існує в нашому суспільстві станом на сьогодні, ми можемо стверджувати, що «діти вулиці» це категорія, яка підпадає й під інші групи дітей. Бо це почасти діти, які можуть проживаючи на вулиці, підтримувати контакти зі своїми сім'ями, їх вигнали на вулицю бідність, експлуатація в сім'ї, перенаселеність тощо. І хоча ці діти мають власні сім'ї, вони вважаються бездоглядними, бо не мають систематичного догляду і виховання з боку своїх батьків, або осіб, що їх замінюють.

З огляду на дану ситуацію ми пропонуємо:

- У Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» додати зміни і доповнення стосовно визначення «бездоглядна дитина»;

- Законодавчо закріпити систему обліку дітей вулиці (бездоглядних і безпритульних)

Отже, в цілому, можна говорити про те, що українське законодавство відповідає стандартам по захисту прав і свобод дітей, які в силу різних причин опинилися на вулиці і вона стала їх домівкою.

3.3. Інформування дітей про їх права як умова запобігання явища «діти вулиці»

Кожна країна, яка ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини, взяла відповідальність за те, що ці права на території даної країни будуть виконуватися. Про це повідомляють як дорослим, так і дітям.

З метою убезпечення дітей від наслідків, коли вони відчують себе беззахисними і нікому не потрібними, коли над ними вчиняють насилля та інші протиправні дії на допомогу приходять заклад освіти, соціальні педагоги та соціальні служби, які проводять інформативні консультації, уроки, бесіди та інші заходи, під час яких інформують дітей про їх права та

обов'язки. Наша задача полягає в тому, щоб не тільки повідомити дітям про їх права, а й навчитися ними користуватися. А відтак цю роботу потрібно запроваджувати буквально з перших кроків навчання дитини в школі. Адже діти повинні знати, які права їм доступні, які права вони мають, і як їх використовувати з користю для себе.

З цією метою нами було розроблено ряд занять аби забезпечити дітей широким спектром пізнавального матеріалу з питання дотримання їх прав у суспільстві.

Зрозуміло, що вивчення законів – це справа не весела, почасти нудна і не цікава навіть для дорослих, тому перед нами стояла не легка задача – зацікавити дітей та створити таке навчальне середовище, під час якого вони самі з радістю та захопленням будуть вивчати права дітей. Задля цього ми, переш за все, намагалися створити таке середовище, у якому панує повага до прав людини, мир та демократичні відносини.

Коротко опишемо зміст нашої програми. Програма складається з блоків, які подано в таблицях. У таблиці викладено зміст та інструкцію. Варто зазначити, що цією програмою можуть користуватися як вчителі, соціальні педагоги, так і здобувачі старших класів, які опікуються молодшими учнями.

У допоміжних матеріалах враховано:

- вивчення завдань та допомога у їх вирішенні;
- застосування пізнавальних елементів;
- набуття правових знань у повсякденному житті.

Як ми вже зазначали вище вивчення прав необхідно розпочинати з першого класу і з роками все більш ускладнювати програму.

Ми живемо в інформаційному суспільстві і для створення такої програми користувалися як інтернет джерелами, так і спеціальними посібниками. Одним з таких є посібник «Досліджуємо права дітей», авторами якого є Рольф Голлоб та Петер Крапф.

Також у цій програмі ми передбачили блок, у якому буде проводитися роз'яснювальна робота з батьками, щодо забезпечення їх дітей від виходу на вулицю. З цією метою у програмі передбачено розгляд таких тем:

- Вікові кризи та їх прояви, що ми повинні знати;
- Стресові ситуації у дитячому віці. Розпізнаємо та запобігаємо;
- Формуємо базові уміння батьків;
- Вивчаємо соціально прийнятні форми поведінки підлітка;
- Мотивуємо позитивні зміни у сімейній взаємодії;
- Щаслива сім'я – щаслива дитина!

Хочемо наголосити, що дана програма розроблена згідно теорії, у якій доведено, що людина – соціальна істота, і вона живе і розвивається згідно теорії прив'язаності (Джона Буолбі). Тобто, пам'ятаємо про те, що якщо дитина сама не в змозі подолати будь яку небезпеку, вона звертається за допомогою і підтримкою. І, зазвичай, вона піде туди, де її підтримають. Якщо батьки вдома цього зробити не зможуть – дитина вийде на вулицю.

Висновки до розділу 3

На сучасному етапі свого розвитку українська нормативно-законодавча база відповідає міжнародним стандартам, якими регулюються захист прав і свобод дітей, що опинилися на вулиці. Але варто зазначити, що законодавча база не є ідеальною і вимагає удосконалення, адже в ній не прописані такі механізми як от право дитини звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування, до засобів масової інформації, різноманітних організацій та установ.

Також у законах не достатньо місця відводиться механізмам, які б спонукали батьків виховувати та утримувати власних дітей. А в законах відсутні механізми контролю і тому вони носять декларативний характер.

ВИСНОВКИ

Проведена робота з дослідження данного питання дозволяє нам зробити такі висновки.

Дитинство є важливим етапом у житті кожної людини. Впродовж цього етапу людина формується як особистість. Дитина – це людина, яка не досягла вісімнадцятирічного віку.

«Діти вулиці» - це хлопчик або дівчинка, які не досягли повноліття, і для яких вулиця стала звичним місцем проживання та джерелом існування.

«Вулична соціальна робота – це форма соціальної роботи, спрямована на надання допомоги різним категоріям клієнтів безпосередньо у місцях їх знаходження» [11, с. 482].

На вулицю дітей манить жага свободи, ілюзія, що там їх зрозуміють і підтримають, страхи, занижена самооцінка, індивідуально-особистісні особливості, тривожність, негативне ставлення батьків, або осіб, що їх замінюють тощо. Але на вулиці їх чекають розчарування, вразливість, розгубленість, хвороби і неприємності. Врешті решт діти втрачають довіру, а почасті і життя.

Постать фахівця соціономічної сфери – це людина, яка має велике значення для дітей, що опинилися на вулиці. Саме через такого фахівця дитина може знову потрапити додому, спілкування з фахівцем здатне повернути довіру до людей, допомогти вийти зі складної ситуації. На цьому етапі соціальному педагогові варто створити сприятливі умови для підвищення самооцінки кожної дитини, яка опинилася на вулиці.

Варто зазначити, що соціально-педагогічна робота з «дітьми вулиці» це достатньо непроста і надзвичайно складна діяльність, оскільки деструктивне навколишнє середовище, в якому дитина перебувала тривалий час, проживаючи на вулиці, робить її надзвичайно стійкою і витривалою. І тут на допомогу фахівцеві приходить його вміння спілкуватися. Якщо спеціаліст

завоює довіру дитини – це вже половина роботи. Але не варто сподіватися на швидкий результат.

Спроби зблизитися з такою дитиною можуть тривати місяцями або навіть і роками. І щоб досягти прогресу у цьому видіві діяльності фахівцеві, в першу чергу, необхідно сприймати кожну дитину як особистість. Тому перед фахівцями соціономічної сфери, які працюють у командах з «дітьми вулиці» постає досить не просте завдання – знайти шляхи і засоби для запобігання явища «діти вулиці». Попередження і подолання цього явища повинно здійснюватися на всіх рівнях і бути в полі зору фахівців починаючи від народження дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко Л.В. Взаємодія дошкільників та дорослих: комплексна корекційно-розвивальна робота. Київ : Редакція загально-педагогічної газети, 2013. 128 с.
2. Аналіз нормативно-правової бази щодо забезпечення прав дітей та молоді, які живуть та працюють на вулиці, запобігання безпритульності й бездоглядності в Україні. USAID. 86 с.
3. Балл Г.О. Діалогічні універсалії сучасного гуманізму // Гуманітарні науки, 2002. № 1.
4. Батьківські навички: підтримка дітей у подоланні стресів / Л. Мельник, К. Пуха, Г. Романюк та ін. Київ, 2022ю 56 с.
5. Батьківство без стресу: посібник для спеціалістів / Т. Журавель, Л. Мельник, Г. Романюк та ін. Київ : 2022. 176 с.
6. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: навч.-метод. посібник. Київ: Либіль, 2003. 344 с.
7. Вайнола Р.Х. Технології соціально-педагогічної роботи : курс лекцій для студентів спеціальності 6.010105 «Соціальна педагогіка» денної та заочної форм навчання. Київ: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2008. 152 с.
8. Вовчик-Блакитна О.О. Дитина в контексті сучасних соціокультурних тенденцій виховання // Практична психологія та соціальна робота, № 9 (114), 2008.
9. Досліджуємо права дітей: Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини (ОДГ/ ОПЛ): Серія уроків для 1–9 класів / Р. Голлоб, П. Крапф. Пер. з англ. та адапт. В. В. Полторака; заг. ред. укр. версії: Н. Г. Протасова. К. : Основа, 2016. Т. 5. 100 с.
10. Досить істерик! Комплексний підхід до гармонійного виховання дитини / Даніель Сігел, Тіна Брайсон. Київ : Наш формат, 2018. 264 с.

- 11.Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
- 12.Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р., № 2402-III.
- 13.Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 5 березня 2009 р., № 1065-VI.
- 14.Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 р., № 2017-III.
- 15.Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001р., № 2789-III.
- 16.Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» від 2 червня 2005 р., № 2623-IV
- 17.Захист прав дитини в діяльності соціального педагога навчального закладу: [метод. рек.] / авт. кол. за. ред.: Ю. А. Луценка, В. Г. Панка. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 73 с.
- 18.Інноваційні підходи до організації медико-психологічної допомоги післятравматичного стресового розладу. Методичні рекомендації. УНДІССПН МОЗ України. Київ. 2014.
- 19.Конвенція ООН про права дитини.
- 20.Конституція України
- 21.Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям: метод посіб. / О.В. Безпалько, Л.П. Бурковська, Т.В. Журавель. Київ: Видавничий дім «Калита», 2010. 376 с.
- 22.Кубицький С.О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. 3-те вид. доп. і перероб. Київ: Міленіум, 2015. 300 с.
- 23.Сімейний кодекс України.
24. Романчук О. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки та сучасні підходи до терапії // Нейро NEWS: психоневрологія і нейропсихіатрія. № 1 (36). 2012

25. Сім'я, що зцілює. Основи терапевтичного батьківства дітей, що зазнали скривдження та емоційного занедбання. Путівник для прийомних батьків і не тільки/ О. Романчук. Львів: Свічадо, 2016. 268 с.
26. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В. Залеська та ін. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
27. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. – 2-ге вид., оновл. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 232 с.
28. Чепіль М.М. Педагогічні технології : навч. посіб. / М.М. Чепіль, Н.З. Дудник. Київ : Академвидав, 2012. 224 с. с.
29. Bear, G.G. (1998). School discipline in the United States: Prevention, correction and long-term social development. *School Psychology Review*, 27(1), 14-32.
30. UNICEF, & USAID (2008). “Don't call me a street child”: Estimation and characteristics of urban street children in Georgia. *tbilisi: unicef & usaid*, 137.
31. Kuparadze M. EDUCATION AS A MEANS OF SOCIAL INTEGRATION OF STREET CHILDREN IN GEORGIA: NECESSARY REFORMS. *Problems of education in the 21st century Volume 23 (2010)*, 105 – URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1037835>
32. Форбз Х. Коли покарання, логіка та контроль неефективні / Х. Форбз, Б. Пост. Пер. з англ. Київ: ФОП Гуд Т.С. 2010. 168 с.